

УДК 339.137.2

М. А. Місевич,

к. е. н., доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування ім. М. П. Поліщука,
Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

В. М. Ходаківський,

к. е. н., доцент кафедри економіки і підприємництва,
Житомирський національний агроекологічний університет, м. Житомир

Г. В. Циганенко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри управління та адміністрування,
Житомирський інститут ПрАТ "ВНЗ "МАУП"

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ ПРОДУКЦІЇ У ВИСОКОТОВАРНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

М. Mysevych,

Ph.D., assistant professor of management and organizations administering them. M. Polishchuk,
Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr

V. Khodakivskyy,

Ph.D., assistant professor of economics and business, Zhytomyr National Agroecological University, Zhytomyr

H. Tsyhanenko,

Ph.D., Assoc. Prof., Assistant Professor of the department of management and administration, Zhytomyr Institute
Private Joint-Stock Company "Higher Educational Institution "Interregional Personnel Management Academy"

EFFICIENCY OF PRODUCTION OF COMPETITIVE PRODUCTS IN HIGH-QUALITY AGRICULTURAL ENTERPRISES OF ZHYTOMYR REGION

У статті розглядаються чинники, що впливають на забезпечення ефективності виробництва конкурентоспроможної продукції у високотоварних сільськогосподарських підприємствах Житомирської області, зокрема цінові, якісні параметри, собівартість, рентабельність.

The article examines the factors that affect the efficiency of production of competitive products in high-value agricultural enterprises of Zhytomyr region, in particular price, qualitative parameters, cost, profitability.

Ключові слова: конкурентоспроможність, ефективність, рентабельність, трудомісткість, собівартість, високотоварні сільськогосподарські підприємства, конкурентоспроможність продукції.

Key words: competitiveness, efficiency, profitability, complexity, cost price, high-quality agricultural enterprises, competitiveness of products.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Особливості сільськогосподарського виробництва разом з сучасними змінами характеру конкуренції призвели до глобалізації аграрного ринку та зростання її агресивності в усіх його секторах, що виявило невідповідність значної кількості вітчизняних аграрних підприємств до господарювання в умовах постійної зміни середовища та прагнення до поліпшення якості продукції, зниження витрат,

безперервного вдосконалення методів управління та організації праці. Зазначені обставини поряд з подальшою зміною відносин власності в аграрному секторі економіки призвели до загострення інтересів між сільськогосподарськими товаровиробниками та державою, що спричинило зниження рівня спроможності підприємства до ведення конкурентної боротьби.

Сільське господарство є однією із пріоритетних галузей економіки Житомирської області. Серед найгостріших проблем ефективного функціонування аграрної сфери слід виді-

лити забезпечення ефективності виробництва конкурентоспроможної продукції високотоварними сільськогосподарськими підприємствами. Процес формування конкурентоспроможних високотоварних аграрних структур передбачає створення нормальних стартових умов для їх розвитку. Одним із найважливіших чинників, що безпосередньо впливає на конкурентоздатність виробничих структур, у тому числі і високотоварних сільськогосподарських підприємств, є ефективність виробництва конкурентоспроможної продукції. Тому необхідно розглянути поняття конкурентоспроможності продукції, що здійснює значний вплив на рівень загальної конкурентоспроможності сільськогосподарського підприємства.

**АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ
І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО
РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ
СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ
НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН
ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ
ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ**

Поняття конкурентоспроможності розглядається у різних аспектах у вітчизняній та іноземній економічній літературі. У загальному плані конкурентоздатність в окремих джерелах визначається як:

— властивість об'єкта, що характеризується ступенем реального або потенційного задоволення ним певної потреби у порівнянні з аналогічними об'єктами, представленими на цьому ринку [6, с. 227];

— властивість товару, послуги, суб'єкта ринкових відносин виступати на ринку нарівні з присутніми там аналогічними товарами, послугами й конкуруючими суб'єктами ринкових відносин [1, с. 334];

— спроможність випереджати інших, використовуючи свої переваги у досягненні поставлених цілей [2, с. 64].

Зовнішнім проявом конкурентоспроможності підприємства на ринку в певний момент часу є конкурентоспроможність товару (продукції). Конкурентоспроможність товару (продукції) — це багатоаспектне поняття, яке означає відповідність товару умовам ринку, конкретним вимогам споживачів не тільки за якісними, технічними, економічними, естетичними характеристиками, а й за комерційними та іншими умовами його реалізації (ціна, терміни постачання, канали збуту, сервіс, реклама та ін.). Тобто під конкурентоспроможністю розуміють комплекс споживчих і вартісних (цінових) характеристик товару, що визначають

його успіх на ринку, перевагу саме цього товару порівняно з іншими в умовах широкої пропозиції конкуруючих товарів-аналогів.

Науковий аналіз літературних джерел, в яких висвітлюється питання конкурентоспроможності товару дає змогу сформулювати трактування конкурентоспроможності товару (продукції) як співвідношення споживчих, маркетингових та економічних характеристик, що поряд із властивими продукції атрибутами й організаційними факторами дозволяють їй задовольняти вимоги споживачів на більш якісному рівні за належної ціни, ніж продукція конкурентів.

1. Товар є конкурентоспроможним, якщо він володіє певними характеристиками, які враховуються споживачами під час прийняття рішення про придбання товару. Витрати, які внаслідок недостатньо глибокого аналізу попиту споживачів спрямовуються на забезпечення якостей товару, що не мають значення для споживачів, знижують його конкурентоспроможність через необхідність включення їх до ціни [4, с. 19].

На ринку сільськогосподарської продукції з усіх видів конкуренції переважає неціновий її вид, де суперництво ведеться за допомогою вищої якості порівняно з товарами конкурентів. Якістю є базис конкурентоспроможності товару, і тільки в разі певних надзвичайних ситуацій на ринку за низької купівельної спроможності неякісні товари можуть бути конкурентоспроможними. Але конкурентоспроможність включає лише ті фактори якості, які являють інтерес для основної групи споживачів даного товару і сприяють задоволенню конкретної потреби. Тобто якісніший товар може бути менш конкурентоспроможним, якщо його ціна підвищилася за рахунок надання йому тих параметрів, які не беруться до уваги під час прийняття рішення про придбання основною групою споживачів [3, с. 8—9].

Принципова різниця між якістю й конкурентоспроможністю продукції зводиться до трьох позицій:

— Порівняння з базою — необхідний елемент оцінки як рівня якості, так і технічного рівня товару. Вибір продукту в якості бази порівняння залежить від мети, з якою його здійснюють. Для оцінки конкурентоспроможності необхідно порівняти параметри товару, що аналізується, й конкуруючого товару з рівнем, заданим потребами покупця, а потім зіставити отримані результати.

— З позиції якості можуть порівнюватися лише однорідні товари. Групи продуктів класи-

Таблиця 1. Виробництво основних сільськогосподарських культур в високотоварних господарствах Житомирської області, тис. т

Вид продукції	Рік			2016 р. у % до 2014 р.
	2014	2015	2016	
Зерно	291,2	279,3	288,6	99,1
Цукрові буряки	496,7	394,3	431,4	86,8
Картопля	34,2	11,2	46,3	135,4
Овочі	2,7	2,7	2,1	77,8
Плоди і ягоди	0,4	2,1	1,4	350,0

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області.

фікуються за показниками, що характеризують не тільки основні сфери їхнього застосування, а й істотні конструктивні та технологічні особливості. Це значно звужує межі класифікації. З позиції оцінки конкурентоспроможності, де за базу порівняння беруть конкретну потребу, можливі зіставлення також і неоднорідних товарів, тому що вони висвітлюють інші можливості й способи задоволення однієї і тієї ж потреби (функціональна конкуренція).

— Конкурентоспроможність — важлива ринкова категорія, що відбиває одну з істотних характеристик ринку — наявність змагальності між його суб'єктами. Якість — це категорія, властива не тільки ринковій економіці [5, с. 35].

До суттєвих різниць між якістю й конкурентоспроможністю, на нашу думку, можна віднести те, що якість товару — це поняття абсолютне, а конкурентоспроможність товару — відносне, яке може бути виявлене тільки в порівнянні з іншими товарами. Друга особливість полягає в тому, що якість забезпечується в процесі виробництва, а конкурентоспроможність можна визначити тільки запропонувавши товар на ринку.

Отже, якість, безумовно, є основним фактором конкурентоспроможності, але не єдиним, тому конкурентоспроможність товару часто залежить від факторів, які характеризують ступінь задоволення товаром конкретної потреби на ринку. Конкурентоспроможність — більш ширше поняття, ніж якість, тому за незмінних якісних характеристик товару його конкурентоспроможність може коливатися у досить широких межах.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Завданнями дослідження є:

— оцінити ефективність виробництва конкурентоспроможної продукції у високотоварних сільськогосподарських підприємствах Житомирської області;

— визначити рівень поточної конкурентоспроможності високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області.

Об'єктом дослідження є процес забезпечення ефективності виробництва конкурентоспроможної продукції у високотоварних сільськогосподарських підприємствах Житомирської області як одного із визначальних чинників забезпечення їх конкурентоспроможності в майбутньому.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Ефективність і конкурентоспроможність агропромислового виробництва визначається показниками виробництва і реалізації продукції рослинництва, тваринництва і переробних галузей АПК. Аналіз виробництва основних сільськогосподарських культур у високотоварних господарствах Житомирської області (табл. 1) свідчить про те, що в період з 2014 по 2016 роки не відбулося позитивних змін у рівні продуктивності рослинницьких галузей.

Проведені дослідження результативних показників виробництва основних сільськогосподарських культур у високотоварних сільськогосподарських підприємствах регіону довели, що обсяги виробництва зерна в 2016 році були майже ідентичними аналогічному показнику 2014 року. Відбулося значне скорочення виробництва цукрових буряків в даній категорії господарств — на 13,2%, або майже на 65 тис. тонн. Виробництво овочевих культур щороку має тенденцію до зниження. Так, у 2016 році обсяги виробництва овочевих культур в високотоварних сільськогосподарських підприємствах скоротились на 22,2%, або майже на 0,6 тис. тонн в порівнянні з 2014 роком. Однією з причин скорочення виробництва вищезазначених сільськогосподарських культур стало скорочення посівних площ, недостатня кількість внесених органічних та мінеральних добрив, застаріла технічна база більшості господарств тощо.

Але, разом з тим, зменшення обсягів виробництва продукції рослинництва не вплинуло на загально високий рівень обсягів реалізації продукції високотоварними сільськогосподарськими підприємствами Житомирської області. Зниження продуктивності і обсягів виробництва продукції негативно позначилися на динаміці собівартості 1 центнера багатьох видів реалізованої продукції (табл. 2).

За період 2014—2016 рр. собівартість 1 ц зерна зросла в 1,6 раза (на 59,2%), цукрових буряків — у 1,4 раза (на 39,8%), овочів відкритого ґрунту — в 1,1 раза (на 5,6%), м'яса великої рогатої худоби — в 1,1 раза (на 8,4%), яєць — в 1,5 раза (на 52%). Кризові явища в економіці, істотне зниження врожайності культур і, особливо, продуктивності худоби призвели до зростання трудомісткості виробництва.

За деякими видами продукції (приріст живої маси великої рогатої худоби, свиней) затрати живої праці на одиницю продукції, виробленої в високотоварних сільськогосподарських підприємствах регіону, збільшилися в кілька разів у 2015 р. порівняно з 2014 р. Проте в 2016 р. трудомісткість виробництва основних сільськогосподарських культур поступово почала зменшуватись (за виключенням овочевих культур) (табл. 3).

За аналогічний період реалізаційна ціна 1 ц зерна зросла в 2,6 раза, цукрових буряків — в 2,1, картоплі — в 2,0, овочів відкритого ґрунту — в 1,7, мяса великої рогатої худоби — в 3,6, свиней — 4,5, овець — в 4,9, птиці — в 2,8, молока — в 3,4, яєць — в 1,5 раза.

У залежності від співвідношення реалізаційних цін і собівартості сформувався відповідний рівень рентабельності продукції (табл. 4). У високотоварних сільськогосподарських підприємствах Житомирської області рентабельним залишається лише виробництво зерна, картоплі, м'яса овець і яєць. Протягом ряду останніх років збитковим стало виробництво цукрових буряків. Високим рівнем збитковості характеризується виробництво основних видів тваринницької продукції.

Таблиця 4. Рентабельність виробництва основних видів продукції у високотоварних сільськогосподарських підприємствах Житомирської області, %

Види продукції	Рік			2016 р. до 2014 р., (+; -)
	2014	2015	2016	
Зерно	-0,2	67,0	21,3	21,5
Цукрові буряки	-22,7	-4,3	-7,6	15,1
Картопля	-5,1	8,8	2,6	7,7
Овочі відкритого ґрунту	-8,6	26,1	-12,3	-3,7
Приріст живої ваги великої рогатої худоби	-68,5	-45,5	-31,8	36,7
Приріст живої маси свиней	-73,4	-58,7	-27,5	45,9
М'ясо овець	-80,0	-44,4	6,6	86,6
М'ясо птиці	-32,2	-35,1	-32,0	0,2
Молоко	-50,3	-9,7	-1,0	49,3
Яйця	-13,4	4,1	37,5	50,9

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області.

Таблиця 2. Собівартість 1 ц основних видів реалізованої продукції високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області, грн

Вид продукції	Рік			2016 р. у % до 2014 р.
	2014	2015	2016	
<i>Продукція рослинництва</i>				
Зерно	22,65	30,34	36,07	159,2
Цукрові буряки	9,95	12,08	13,91	139,8
Картопля	42,97	40,34	40,32	93,8
Овочі відкритого ґрунту	32,90	30,78	34,75	105,6
<i>Продукція тваринництва</i>				
Приріст живої ваги ВРХ	433,79	363,40	470,37	108,4
Приріст живої маси свиней	983,32	778,19	894,08	90,9
М'ясо овець	833,33	529,41	226,25	27,2
М'ясо птиці	775,05	425,29	621,02	80,1
Молоко	64,75	59,73	62,55	96,5
Яйця (тис.шт)	145,27	211,56	220,77	152,0

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області.

Таблиця 3. Трудомісткість виробництва основних видів продукції високотоварного сільського господарства Житомирської області, люд.-год. на 1 ц

Вид продукції	Рік			2016 р. до 2014 р., %
	2014	2015	2016	
Зерно (без кукурудзи)	2,6	2,5	2,4	96,0
Цукровий буряк	1,7	1,7	1,6	94,1
Картопля	8,1	9,0	7,9	87,8
Овочі	12,9	14,8	15,9	107,4
Приріст живої ваги великої рогатої худоби	144,5	110,0	109,5	99,5
Приріст живої маси свиней	137,2	122,0	91,6	75,1
Молоко	19,2	16,2	15,4	95,1

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області.

Проведена нами порівняльна економічна оцінка конкурентоспроможності окремих видів сільськогосподарських культур, що вирощуються в високотоварних сільськогосподарських формуваннях Житомирської області (табл. 5) показує, що серед товарних культур найвищий рівень ресурсомісткості продукції і грошової виручки від реалізації продукції в розрахунку на 1 га мають картопля і овочі.

Таблиця 5. Порівняльна конкурентоспроможність основних галузей рослинництва високотоварного сільськогосподарського виробництва Житомирської області, 2016 р.

Показник	Зернові	Цукрові буряки	Картопля	Овочі
Питома вага в структурі посівних площ, %	61,8	11,8	0,3	0,2
<i>Отримано на 1 га посіву, грн:</i>				
- виручки від реалізації продукції	678	2197	2400	2577
Індекс ефективності за виручкою (база – зернові 1,0)	1,00	3,24	3,54	3,80
- прибутку	179	84	95	112
Індекс ефективності за прибутком (база – зернові 1,0)	1,00	0,47	0,53	0,63
Рівень рентабельності, %	35,7	- 11,5	2,2	4,5

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області.

Таблиця 6. Структура собівартості основних видів сільськогосподарської продукції високотоварних господарств, %

Показник	Зерно			Молоко		
	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
Виробничі витрати – всього, в т.ч.:	100	100	100	100	100	100
оплата праці з нарахуваннями	35,0	16,0	15,2	36,0	18,0	14,6
паливно-мастильні матеріали	0,8	35,0	33,1	5,2	3,6	16,5
насіння, корми	17,0	18,0	23,4	44,0	45,0	47,2
Амортизація	9,1	12,6	15,1	6,8	7,2	13,5
Інші витрати	20,0	12,4	7,4	4,9	6,2	6,3
Загальновиробничі і загальногосподарські витрати	8,1	6,0	5,8	3,1	2,0	1,9

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики у Житомирській області.

За показником виходу прибутку з одиниці площі виділяються зернові і овочі. Найвищий рівень окупності витрат мають зернові культури. Таким чином, в умовах дефіциту фінансових і матеріальних ресурсів найбільш вигідним є вирощування зернових культур. У цілому по Україні висококонкурентними культурами є

зернові, соняшник і картопля, які дають відповідно по 206,8, 196,0 та 250,3 грн прибутку з гектара при рівні рентабельності 62,3, 52,2 та 13,2%.

З метою дослідження чинників підвищення конкурентоспроможності продукції окремих сільськогосподарських культур важливо провести аналіз структури їх собівартості (табл. 6).

У динаміці структури собівартості спостерігається зростання частки матеріальних витрат. Так, за період з 2014 по 2016 рр. на виробництві зерна питома вага витрат на паливно-мастильні матеріали зростає з 0,8 до 33,1 %, на насіння — з 17,0 до 23,4 %, на амортизацію — з 9,1 до 15,1%. Аналогічні зміни відбулися і на виробництві молока, а також інших видах продукції рослинництва і тваринництва. Результати проведеного аналізу динаміки витрат в високотоварному сільськогосподарському виробництві свідчать про необхідність здійснення організаційно-економічних заходів ресурсозбереження.

Групування високотоварних сільськогосподарських підприємств Житомирської області за рівнем конкурентоспроможності продукції наведено в таблиці 7.

Ці таблиці свідчать про те, що існує зв'язок між показниками конкурентоспроможності продукції та рівнем товарності. Тобто, чим вище рівень конкурентоспроможності продукції, тим більше обсяги її реалізації кінцевим

Таблиця 7. Вплив конкурентоспроможності продукції на рівень товарності високотоварних сільськогосподарських підприємств, 2016 р.

Показник	Рік	Групи господарств за індексом конкурентоспроможності продукції				IV гр. до I, (+; -)
		I до 0,3	II 0,31-0,50	III 0,51-0,7	IV > 0,7	
Кількість господарств у групі	2014	26	26	43	29	3
	2015	24	27	44	29	5
	2016	24	26	46	28	4
Середній індекс потенційної (ресурсної) конкурентоспроможності	2014	0,26	0,42	0,57	0,75	0,49
	2015	0,28	0,45	0,65	0,78	0,50
	2016	0,29	0,43	0,61	0,82	0,53
Виробництво валової продукції у фактичних цінах реалізації на 100 га с.-г. угідь, тис. грн	2014	43,6	57,3	62,8	66,9	23,3
	2015	44,9	59,4	64,5	69,0	24,1
	2016	47,1	60,5	65,7	69,8	22,7
Рівень товарності підприємства, %	2014	86,7	93,5	94,1	95,8	9,1
	2015	84,3	95,1	95,5	96,9	12,6
	2016	85,8	96,1	96,8	98,2	12,4

Джерело: власні дослідження.

споживачам (рівень товарності). Так, значна частина високотоварних сільськогосподарських підприємств (46) у 2016 році мали середній рівень поточної конкурентоспроможності (від 0,51 до 0,70) з рівнем товарності 96,8%. 28 високотоварних сільськогосподарських підприємств вже досягли високого рівня конкурентоспроможності продукції (більше 0,7) внаслідок низької собівартості виробленої продукції і низького рівня ціни. Проте ще досить значна частина (24) цих формувань залишаються на низькому рівні поточної конкурентоспроможності внаслідок високого рівня трудомісткості і собівартості виробленої продукції.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, проведений нами аналіз показав, що в високотоварних сільськогосподарських підприємствах Житомирської області високим рівнем конкурентоспроможності характеризується виробництво зернових та яєць; частково конкурентними є виробництво картоплі та м'яса овець, а неконкурентоспроможним виявилось виробництво цукрових буряків, овочів, яловичини, свинини та м'яса птиці, що сталося в результаті збільшення собівартості та трудомісткості виробництва 1 ц зазначених видів сільськогосподарської продукції. Проте групування високотоварних сільськогосподарських підприємств за показником конкурентоспроможності продукції показало, що більшість із них мають середній рівень цього показника (0,51—0,70), а отже, і непогані перспективи для підвищення індексів загальної та поточної (продукції) конкурентоспроможностей в майбутньому.

Розраховані економічні показники свідчать, що у високотоварних підприємствах аграрного сектору регіону за останні роки виявлено тенденцію до незначного підвищення показника конкурентоспроможності продукції, що впливає на рівень виробництва і реалізації ними товарної продукції. Проте рівень конкурентоспроможності більшості із цих виробничих формувань залишається на низькому рівні в результаті високої собівартості виробленої продукції, високого рівня матеріало- та енергомісткості, недостатньої кількості ресурсів та неефективного їх використання.

Подальші дослідження слід зосередити на проведенні детального аналізу факторів та чинників, що зумовлюють вплив на рівень поточної конкурентоспроможності високотоварних

сільськогосподарських підприємств регіону, зокрема проведення кореляційно-регресійного аналізу для виявлення зв'язків між досліджуваними факторами. Це дасть змогу визначити резерви для підвищення конкурентоспроможності продукції за рахунок наявних та залучених виробничих ресурсів.

Література:

1. Азрилиян А.Н. Краткий экономический словарь / А.Н. Азрилиян. — М.: Институт новой экономики, 2005. — 1088 с.
2. Дементьева А.Г. Конкурентоспособность международных компаний / А.Г. Дементьева. — М.: Маркетинг. — 2013. — № 3. — С. 64—67.
3. Дусаева Е.М. Управление конкурентоспособностью аграрной продукции / Е.М. Дусаева. — М.: Экономика с.-х.и перерабатывающих предприятий. — 2003. — № 7. — С. 7—11.
4. Комлев Е.Б. Анализ конкурентоспособности товара / Е.Б. Комлев. — М. // Маркетинг в России и за рубежом. — 2006. — № 3. — С. 19.
5. Родионова Л.Н. Оценка конкурентоспособности продукции / Л.Н. Родионова, О.Г. Контр, Ю.Р. Хакимова. — М. // Маркетинг в России и за рубежом. — 2008. — № 1. — С. 35.
6. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент: учебное пособие / Р.А. Фатхутдинов. — М.: Маркетинг, 2009. — 366 с.

References:

1. Azrilijan, A.N. (2005), 'Kratkij jekonomicheskij slovar' [Brief economic dictionary], Institut novej jekonomiki, Moskva, Rossija.
2. Dement'eva, A.G. (2013), "Competitiveness of international companies", Marketing, vol. 3, pp. 64—67.
3. Dusaeva, E.M. (2003), "Management of competitiveness of agrarian products", Upravlenie konkurentosposobnost'ju agrarnoj produkcii, vol. 7, pp. 7—11.
4. Komlev, E.B. (2006), "Competitive analysis of goods", Marketing v Rossii i za rubezhom, vol. 3, pp. 19.
5. Rodionova, L.N. Kontr, O.G. and Hakimova, Ju.R. (2008), "Evaluation of product competitiveness", Marketing v Rossii i za rubezhom, vol. 1, pp. 35.
6. Fathutdinov, R.A. (2009), Konkurentosposobnost' organizacii v uslovijah krizisa: jekonomika, marketing, menedzhment: uchebnoe posobie [Competitiveness of an organization in a crisis: economy, marketing, management: a tutorial], Moskva, Rossija.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2018 р.